

Onderzoek naar religieus en levensbeschouwelijk
geïnspireerde solidariteit in de welvaartsstaat

Politiek burgerschap in religieus en levensbeschouwelijk geïnspireerde solidariteitsinitiatieven

Dries Ver Elst
Stijn Oosterlynck
Patrick Loobuyck
Mieke Schrooten

6/11/2024

Dit rapport maakt onderdeel uit van het SOLIGION project, een onderzoek naar religieus en levensbeschouwelijk geïnspireerde solidariteit in de welvaartsstaat.

Dit project wordt gedragen door onderzoekers aan de Universiteit Antwerpen, UGent en KU Leuven, en verrijkt door de bijdrage van organisaties uit het Vlaamse middenveld.

Het onderzoek loopt tot eind september 2024 en wordt uitgevoerd met steun van de Vlaamse overheid (FWO-SBO) (S006621N).

Voor meer informatie over dit onderzoeksproject, check onze website:
www.soligion.be

Inhoudstafel

Inleiding	4
Strategieën van politiek burgerschap	6
1. Directe bijdrage in omgeving.....	7
2. Via bestaande kanalen.....	8
3. Buiten bestaande kanalen.....	11
Conclusie: politiek burgerschap en levensbeschouwing.....	17
Over de auteurs	20
Gerelateerde publicaties	20
Over Soligion.....	21

Inleiding

In dit rapport verkennen we hoe mensen in religieus en levensbeschouwelijk geïnspireerde solidariteitsinitiatieven (RLS'en) vanuit levensbeschouwelijk perspectief politiek burgerschap beoefenen.

We vatten politiek burgerschap hier breed op. Burgerschap draait om de relatie tussen een individu en diens politieke gemeenschap. Dat kan een staat zijn, maar ook een regio, stad of buurt. Politiek burgerschap verwijst dan naar alles wat gebeurt wanneer mensen betrokkenheid tonen bij wat ze als problemen of noden zien in hun politieke gemeenschap¹, zichzelf als capabel zien om daar iets aan te doen en dat ook in daden omzetten. We kijken dus niet met een nauwe blik naar wat politiek is. Het draait om meer dan wat gebeurt binnen politieke instellingen. Alles wat mensen doen waarbij ze bezig zijn rond maatschappelijke noden en problemen is in dit perspectief een uiting van politiek burgerschap.² Daarmee sluiten we aan bij de tendens in sociaal werk om 'politisierend werken' op een gelijkaardige manier breed op te vatten en niet te beperken tot wat gebeurt binnen politieke instituties³.

Veel van de deelnemers uit religieus en levensbeschouwelijk geïnspireerde solidariteitsinitiatieven (RLS'en) die we interviewden, zijn eigenlijk net daarmee bezig. Ze richten zich op bepaalde problemen of noden die ze zien in de samenleving rondom hen en proberen er zo op uiteenlopende manieren voor te zorgen dat die samenleving meer beantwoordt aan de idealen die zij voor ogen hebben. Ze doen dat op een manier die vaak verbonden is met hun levensbeschouwelijke achtergrond. Dat betekent niet dat alle levensbeschouwelijke activiteit per definitie een uiting is van politiek burgerschap, wel dat we alle activiteiten die specifiek gericht zijn op wat deelnemers zien als maatschappelijke problemen of noden als politiek burgerschap omschrijven.

Dat gebeurt in een samenleving waar de rol van levensbeschouwing in de samenleving veranderd is en blijft veranderen. Aan de ene kant is een groot deel van de bevolking

---

¹ We gebruiken in het verdere rapport 'samenleving' als synoniem van politieke gemeenschap.

² Een overzicht van hoe de betekenis van politieke participatie verschuift in verschillende opvattingen, gepaard met een voorstel van hoe de term kan begrepen worden zodat die ook toekomstige nieuwe invullingen kan vatten kun je vinden in Theocharis, Y., & van Deth, J. W. (2018). *Political Participation in a Changing World: Conceptual and Empirical Challenges in the Study of Citizen Engagement*. Routledge.

³ Zie Thys, R. (2019). De politieke rol van etnisch-culturele zelforganisaties in Brussel. Kansen, obstakels en weerstand. In *Sociaal schaduwwerk. Over informele spelers in het welzijnslandschap* (pp. 247-259). Politeia.

levensbeschouwing een minder prominente rol gaan geven in hun leven. In het katholieke Vlaanderen uitte zich dat vooral in 'ontkerkelijking'. Onder meer door toegenomen individualisering bepalen levensbeschouwelijke tradities ook niet langer (exclusief) de keuzes die mensen maken op vlak van onderwijs, dienstverlening, vrije tijd of de partij waarop ze stemmen. Religie en levensbeschouwing wordt steeds meer iets voor de privésfeer, of gewoon irrelevant.

Tegelijk is het levensbeschouwelijk landschap meer divers geworden. Door onder meer migratie zijn nieuwe levensbeschouwelijke groepen zichtbaar aanwezig in de samenleving. Die geven soms ook een prominentere plek aan de rol die levensbeschouwing in hun leven speelt, ook in hun publieke leven. Dat botst soms op weerstand. Voor een deel van de bevolking is de terugkeer van de publieke rol van religie een stap achteruit. Anderen zien in die nieuwe actoren een bedreiging voor de christelijke/seculiere meerderheidscultuur.

In die context gaan RLS'en vandaag op zoek naar welke rol ze willen en kunnen spelen in de samenleving. We verkennen in dit rapport hoe ze dat doen door de bril van politiek burgerschap, zoals we dat hierboven definieerden. Specifiek kijken we naar **welke strategieën de deelnemers die we interviewden gebruiken om wat zij als problemen of noden in de samenleving zien aan te pakken**. Daarbij kijken we telkens naar welke **rol hun levensbeschouwelijke achtergrond** daarin krijgt.

We baseren ons daarvoor op de analyse van een deel van onze data. We **selecteerden 94 interviews** met bestuursleden, vrijwilligers en werknemers van RLS'en. Zij zijn actief bij in totaal 48 initiatieven en organisaties met diverse levensbeschouwelijke achtergronden, verspreid over 4 steden in Vlaanderen. Om de anonimiteit van de deelnemers te waarborgen gebruiken we pseudoniemen voor de namen van de initiatieven en passen we details aan zodat ze niet makkelijk herkend kunnen worden.

We vroegen hen onder meer naar hun activiteiten in de RLS'en, hoe ze die zien in verhouding tot het functioneren van de bredere samenleving, hoe ze zich een ideale samenleving voorstellen en hoe ze daaraan denken bij te dragen. Meestal **gebruiken deelnemers zelf niet de termen 'politiek' of 'burgerschap'** wanneer ze hierover spreken. Soms zeggen ze zelfs expliciet dat ze hun activiteiten niet politiek vinden. Daar bedoelen ze mee dat ze niet als doel hebben om de besluitvorming door politici te beïnvloeden of dat ze niets met partijpolitiek willen te maken hebben. We gebruiken politiek burgerschap hier eerder als een lens waarmee we naar onze data kijken. Door onze brede definitie

kunnen we zo dynamieken blootleggen die meer inzicht geven in de rollen die RLS'en spelen in de vormgeving van de samenleving.

Strategieën van politiek burgerschap

In wat volgt lijsten we een aantal strategieën van politiek burgerschap op die de RLS'en in ons onderzoek hanteren. We zien namelijk verschillende manieren waarop ze actie ondernemen die gericht is op wat zij als problemen of noden in de samenleving zien. We delen die op in drie categorieën, op basis van of en hoe ze daarbij maatschappelijke structuren willen veranderen. Met maatschappelijke structuren bedoelen we alle sociale fenomenen die een zekere vorm van samenhang en regelmaat vertonen. Het gaat dus om hoe de samenleving zichzelf organiseert. Die regelmaat en organisatie kan voortkomen uit politieke beslissingen, maar ook uit bijvoorbeeld gedragsnormen en achterliggende waarden of marktdynamieken. De manier waarop de huisvesting bijvoorbeeld georganiseerd is heeft te maken met beleid daarrond, maar ook met maatschappelijke normen rond wie samen woont in een huis en hoe huizen eruit zien, of met dynamieken van vraag en aanbod op de huizenmarkt in een stad.

In de eerste categorie ontwikkelen ze zelf dienstverlening om problemen en noden aan te pakken, zonder zich per se te richten op maatschappelijke structuren. In de tweede en derde categorie richten ze zich wel op het bijsturen of transformeren van maatschappelijke structuren om noden en problemen aan te pakken. In de tweede categorie doen ze dat via bestaande kanalen van dienstverlening en inspraak in besluitvorming. In de derde doen ze hetzelfde maar dan buiten die kanalen.

Die drie categorieën staan niet altijd los van elkaar. Een RLS kan verschillende strategieën naast elkaar hanteren over de verschillende categorieën heen. Volgend schema vat alle strategieën die we vonden samen. In het luik dat daarop volgt bespreken we die strategieën elk afzonderlijk meer in detail.

1. Directe bijdrage in omgeving

Alle RLS'en in ons onderzoek organiseren zelf dienstverlening. Zonder per se structureel dingen te veranderen aan de manier waarop de bredere samenleving functioneert, lossen ze zelf noden in die in hun levensbeschouwelijk geïnspireerde maatschappijvisie niet onbeantwoord kunnen blijven. In dat opzicht kunnen we die activiteiten dus politiek noemen. De deelnemers merken iets op in de samenleving dat ze willen aangepakt zien en

ondernemen actie om daar iets aan te doen. Dit is de meest basale manier waarop levensbeschouwelijke visies binnenkomen in de processen die mee de vorm van onze samenleving bepalen. Op lokaal niveau beslissen ze mee welke noden de samenleving behandelt en welke problemen ze aanpakt, door die rol zelf op te nemen.

Ze organiseren zo een divers aanbod, dat gaat van voedselondersteuning en ondersteuning in andere materiële noden tot bijvoorbeeld psychische zorg of een aanbod op vlak van vrijetijdsbesteding. Ze doen dat in verschillende vormen, van grootschalige organisaties tot kleine netwerken van mensen die ad hoc proberen tegemoet te komen aan noden wanneer die zich aandienen.

Zo houdt Samaria een sociaal restaurant open waar mensen in armoede of met nood aan gezelschap op weekdagen kunnen komen eten. Vanuit de Bijbelse oproep om 'je naaste lief te hebben als jezelf' zeggen een aantal van hun vrijwilligers die we interviewden een plek te willen voorzien voor al wie daar nood aan heeft, zonder dat ze daarvoor procedures moeten doorlopen of verantwoorden waarom ze daar recht op hebben. Op die manier vinden ze dat de waardigheid van hun bezoekers meer intact blijft. Ze kunnen volledig anoniem zijn als ze dat willen en worden ontvangen alsof ze op restaurant gaan. De coördinator van de organisatie vindt dat ze daarmee een "christelijke visie van broederlijkheid" in de praktijk brengen, door hun "leven [te] delen" met anderen. Neighbour Assistance brengt vanuit dezelfde Bijbelse inspiratie via een app vrijwilligers in contact met inwoners of organisaties die eenmalig hulp nodig hebben voor allerlei noden. In Ma'had Attarbiyya hebben moskeegangers een impliciete 'sociale kaart' van mensen die aan de moskee verbonden zijn en rond specifieke noden kunnen bijspringen als een hulpvraag zich aandient. Een bestuurslid vindt dat moslims "verplicht zijn tegenover Allah" om met wat God hen heeft gegeven iets goeds te doen, "En dat is ook zorgen voor elkaar (...) het moet niet [altijd] over geld gaan, ik [denk] dat we meer kunnen betekenen voor elkaar."

2. Via bestaande kanalen

De RLS'en in ons onderzoek zijn niet enkel bezig met zelf dienstverlening te organiseren die problemen en noden in hun omgeving aanpakt. Veel van hen proberen ook om de manier waarop maatschappelijke structuren in elkaar zitten te veranderen. In deze tweede categorie plaatsen we alle strategieën waarbij ze dat doen door gebruik te maken van mogelijkheden daarvoor binnen bestaande kanalen van dienstverlening en

besluitvorming. We zien in de data vier strategieën die RLS'en hanteren om maatschappelijke structuren te veranderen via bestaande kanalen. We geven daarbij telkens één voorbeeld om die strategieën te illustreren.

Formele kanalen voor inspraak

Ten eerste meldt een klein aantal RLS'en dat ze proberen invloed uit te oefenen via wat we formele politieke participatie kunnen noemen. Ze gebruiken kanalen die daarvoor voorzien zijn om de besluitvorming door politieke ambtsdragers te beïnvloeden.

Islamitische organisatie As-Siraaj organiseerde bijvoorbeeld een petitie om het opheffen van het verbod op levensbeschouwelijke tekens bij stadsdiensten op de lokale gemeenteraad te brengen. Daarmee wilden ze eigenlijk hun visie op laagdrempelige dienstverlening in de stadsdiensten implementeren. Die visie bestaat er immers uit dat ze rekening houden met gevoeligheden van minderheidsgroepen en dat dienstverleners visueel diversiteit uitstralen. As-Siraaj streeft in de woorden van de oprichtster naar "meer gelijkheid. De rijken iets minder rijk en de armen iets minder arm zodat er een beetje meer evenwicht is, zoals islamitisch ook voorgeschreven is." Daarvoor is het volgens haar essentieel dat dienstverlening toegankelijk is, ook voor minderheidsgroepen – iets wat ze via de gemeenteraad op stadsniveau probeerden te verankeren.

Sociale organisaties activeren

In een tweede strategie benaderen RLS'en andere actoren om noden aan hen te signaleren, waarvan ze hopen dat zij hier een aanbod voor kunnen ontwikkelen. De RLS'en zijn dan vaak zelf bezig met de doelgroep bij wie die noden spelen maar dan op kleine schaal en willen dat die actoren er op grotere schaal dienstverlening voor organiseren. In andere gevallen werken ze rond andere thema's en willen ze noden signaleren waarvan ze vinden dat de samenleving hierin moet voorzien maar waar ze zelf niet aan kunnen tegemoet komen. Deze strategie zet niet in op het beïnvloeden van beleid maar op specifieke instellingen of organisaties waarvan ze denken dat die de capaciteit hebben om de noden die ze zien op te nemen. Op die manier proberen RLS'en hun ideeën te verankeren in bestaande dienstverlening.

De Suleymaniye moskee organiseert een wekelijkse huiswerkklas. Via hun jongerenwerking en islamlessen kunnen ze daarmee kinderen en jongeren bereiken die voor andere organisaties vaak moeilijk te bereiken zijn. Zo worden ze soms geconfronteerd met noden die specifiek zijn aan hun doelgroep. Een vrijwilliger van de huiswerkklas bundelt die noden

en rapporteert ze aan een straathoekwerker en een medewerker van de stadsdiensten die voor hun wijk verantwoordelijk is. Ze organiseert daarvoor een overlegmoment met beide professionals, in de hoop dat zij ervoor zouden kunnen zorgen dat er een aanbod komt dat gericht is op die specifieke noden.

Innovatie

Een derde strategie houdt in dat RLS'en nieuwe werkvormen ontwikkelen om maatschappelijke problemen aan te pakken. Ze passen die zelf toe en proberen bredere aandacht te generen voor die methodes, zodat andere actoren die zouden overnemen. Ook hier proberen ze dus om hun ideeën te verankeren in bestaande dienstverlening, niet op vlak van welke noden aangepakt worden maar op vlak van hoe die noden worden aangepakt.

De christelijke gemeenschap die Samen voor Wonen oprichtte stelt de dialoog tussen "de krant en de Bijbel" centraal. Ze willen vanuit hun christelijke perspectief een maatschappijkritische stem zijn die opkomt voor "de meest kwetsbaren in de samenleving". Zo botsten ze op de problematieken rond huisvesting voor vluchtelingen, die veel drempels ervaren waardoor het moeilijk is om waardige huisvesting te vinden. Na inspiratie opgedaan te hebben bij andere organisaties zamelden ze een startbedrag in en begonnen ze zelf huizen te huren en onderverhuren. Ze vonden daarvoor een legale constructie die toelaat na verloop van tijd het huurcontract volledig naar de huurders te laten overgaan. Tot dan treden zij als tussenpersoon op tussen de huurder en verhuurder, waardoor ze bij eventuele conflicten, angsten of communicatieproblemen kunnen bemiddelen. Buddies van de organisatie staan de huurders ook bij in hun zoektocht naar een plek in de samenleving. Verschillende organisaties namen hun model al over en vroegen hun advies daarbij, iets waar de organisatie graag op ingaat. Zo willen ze hun methode verspreiden, die volgens hen "iets duurzaam" teweeg brengt, in tegenstelling tot wat grotere gesubsidieerde organisaties doen die vaak noodopvang voorzien of enkel helpen huizen zoeken.

Subtiel verzet

Een aantal RLS'en doet ten vierde ook aan wat we 'subtiel verzet' noemen. Ze nemen een rol op als uitvoerder van overheidsbeleid, maar in de manier waarop ze dat doen brengen ze elementen binnen die geen deel uitmaken van de logica achter dat beleid.

Franske, een organisatie met Rooms-Katholieke achtergrond, is bijvoorbeeld een verdeelpunt van UIT-passen. Dat is een project in opdracht van de Vlaamse overheid. Mensen met een laag inkomen kunnen een kaart krijgen waarmee ze aan verminderd tarief kunnen deelnemen aan culturele activiteiten. Dat geldt niet voor mensen zonder geldige verblijfsdocumenten: zij kunnen geen UIT-pas krijgen. De vrijwilligers van Franske vinden echter dat iedereen recht heeft op cultuur. "Als ik het evangelie beluister of het evangelie lees," zegt de coördinator "ik vind dat er allemaal in, die rechtvaardigheid, barmhartigheid, belangrijk, vergeving, dat zit daar allemaal in, kansen geven, mensen aan de rand, de vreemde." Ze bedachten daarom een systeem waarbij ze een aantal passen voor een kleine waarborg uitlenen aan mensen die er in theorie geen recht op hebben. Op die manier gebruiken ze hun positie als uitvoerder om de realisering van beleid in de praktijk bij te sturen.

3. Buiten bestaande kanalen

In een derde categorie strategieën proberen RLS'en maatschappelijke structuren te veranderen via wegen die zich buiten bestaande kanalen van dienstverlening en besluitvorming bevinden. In sommige gevallen willen ze de politieke besluitvorming beïnvloeden om tegemoet te komen aan de noden of problemen die ze zien. In andere gevallen richten ze zich op het beïnvloeden van gedragsnormen of onderliggende waarden, aangezien ze vinden dat die aan de oorsprong liggen van de noden of problemen waar ze zich op richten. We vonden acht zo'n strategieën, die we opnieuw telkens met een voorbeeld illustreren.

Activisme voor politieke verandering

In een eerste strategie proberen RLS'en politieke besluitvorming te beïnvloeden, niet via de kanalen die daarvoor formeel zijn opengesteld maar via andere middelen. Ze doen dat bijvoorbeeld via protestacties op straat of op sociale media.

Het platform van moskeeën waar moskee Khalid ibnul Waleed en Ma'had Attarbiyya lid van zijn organiseerde tijdens de periode van het onderzoek onder meer protestacties op straat en via sociale media voor een boycot van Israëliische instellingen, bedrijven en organisaties door de stadsdiensten. Ook hielden ze een debat met lokale politieke partijen op basis van een 'memorandum' met standpunten waarvoor ze via alle moskeeën die lid zijn van het platform input vroegen aan moslims in de stad.

Volgens een vrijwilliger past dat in een bredere zoektocht naar hoe moslims in “een grote wereld die zo divers is” dichter kunnen komen bij het ideaalbeeld van “hoe de samenleving was in de tijd van de profeet.” Hij vindt dat het meer impact heeft om niet via bestaande kanalen van inspraak te werken maar zich te “verenigen als belangengroep en zo kunnen we meer onrechtstreeks (...) wegen op partijen die al bestaan”. Andere vormen van politieke participatie vindt hij “altijd tricky. Zeker in het Belgisch politiek systeem, in de participatie waarin we leven, is dat onmogelijk. Het uitgangspunt blijft fundamenteel anders dan het islamitische (...) als je als moslim samen verenigd bent, vierhonderd- of vijfhonderdduizend in België, dan kunt ge al bepaalde dingen [eisen], als ze bang zijn dat ze die stemmen gaan verliezen. Nu zijn we te verdeeld [waardoor] ze geen rekening houden met ons.”

Activisme voor culturele verandering

Meer dan op politieke ambtsdragers richten veel RLS'en in ons onderzoek zich echter op bredere culturele veranderingen die ze beogen. Deze tweede strategie probeert via bewustmaking en attitudeverandering een maatschappelijke transformatie teweeg te brengen in lijn met hun vaak levensbeschouwelijk geïnspireerde maatschappijvisie. Ze richten zich dus op de rol die gedragsnormen en achterliggende waarden spelen in maatschappelijke structuren, waar we in de inleiding naar verwezen.

Psychiatrische kliniek Sint-Christina ziet hun zorg voor mensen met een meervoudige, complexe psychiatrische problematiek als een hedendaagse vertaling van christelijke naastenliefde. Dat gaat voor hen verder dan zorg dragen voor anderen. Eigenlijk willen ze hun doelgroep een volwaardige plek geven in de samenleving, op maat van wat de patiënten zelf kunnen en willen. Daarvoor is echter een verandering in de bredere samenleving nodig. Volgens een bestuurslid kunnen “zeker mensen met een psychiatrische problematiek ook nog getuigen van deuren die nog altijd gesloten zijn, van weerstanden die er nog altijd bestaan (...) ge voelt dat toch nog dat er werk aan de winkel is hè, maar dan minder aan de kant van de zorgverleners, maar eerder aan de kant van de samenleving algemeen, die die beweging nog niet gemaakt heeft.” De kliniek probeert daarom ook de beeldvorming rond mensen met psychische kwetsbaarheid te verbeteren. Dat doen ze onder meer door via bezoekmomenten aan hun psychiatrisch ziekenhuis en sociale tewerkstellingsprojecten mensen op een andere manier kennis te laten maken met hun doelgroep.

Gemeenschapsvorming rond normen en waarden

Ook in de derde strategie richten RLS'en zich op de rol die normen en waarden spelen in maatschappelijke structuren. Ze vinden dat bepaalde normen of waarden die breed gedeeld zijn in de samenleving nefast zijn, of dat andere normen of waarden voor een betere samenleving zouden zorgen. De manier waarop ze volgens hen tot die verandering kunnen komen is door mensen samen te brengen rond de normen en/of waarden die ze vooropstellen. Zo willen ze die verankeren in de samenleving en op kleine schaal hun ideaalbeeld beleven. Van daaruit willen ze die normen en waarden dan verder laten uitdijen naar de bredere samenleving, door hun groep te laten uitgroeien, door wat we hierboven cultureel activisme noemden, of door andere strategieën.

Moskee Khadieja huisvest een netwerk dat informele hulpverlening aanbiedt. Wanneer mensen aankloppen met een hulpvraag, weten moskeegangers meestal wie ze er bij moeten roepen die aan hun vraag kan tegemoet komen of die weet waar de hulpvrager terecht kan. Die hulpverlening is echter geen doel op zich. Volgens een vrijwilliger is dat één onderdeel van een bredere visie van deugdzaamheid die hij voorop stelt als maatschappelijk ideaalbeeld. Die visie is gegrond in de gedragsvoorschriften van de Islamitische bronnen. Om mensen te overtuigen van de waarde daarvan, is het volgens hem echter cruciaal om als gemeenschap eerst zelf die idealen te belichamen en als voorbeeld daarvan te functioneren. Daarom vindt hij dat het religieus onderwijs in de moskee een manier is waarop hij bijdraagt aan de realisatie van zijn maatschappelijk ideaal. Hij probeert zijn gemeenschap, vooral de jongeren, meer kennis en geloofsverdieping bij te brengen, want ze moeten "eerst terug naar de normen van islam, het karakter van islam." Dan kunnen ze volgens hem ook de rest van de samenleving van die normen gaan overtuigen.

Relaties die grenzen overstijgen

Een vierde strategie willen RLS'en invloed hebben op maatschappelijke structuren door relaties tussen mensen te stimuleren, meer specifiek relaties met mensen die niet dezelfde sociale, culturele of levensbeschouwelijke achtergrond hebben. Ze vinden dat dit soort relaties te vaak ontbreken en dat dit de bron is van veel problemen in de samenleving. Ze omschrijven dit vaak met "breuklijnen doorbreken" of gelijkaardige termen.

Een bestuurslid van Neighbour ziet dit als een vertaling van de Bijbelse opdracht om je 'naaste lief te hebben' en de bijhorende parabel van de barmhartige Samaritaan. Die parabel beschrijft immers iemand uit een groep die in de toenmalige samenleving

gemarginaliseerd werd die een overvallen reiziger uit de nood helpt als voorbeeld van naastenliefde. Hij vindt dat maatschappelijke verandering "relationeel [moet] zijn". Politiek is volgens hem "gedreven door wie het meest geld bijeen krijgt en degenen die thuis aan het kijken zijn best kan manipuleren (...). Iedereen wordt boos van onrecht, maar de vraag is: ga je je TV uitzetten en zeggen oh, nu ga ik hier zitten en boos zijn? Of ga je lijnen doorbreken, misschien iemand ontmoeten die door klimaatverandering geaffecteerd is en daardoor gemigreerd is om economische redenen?" Door mensen in contact te brengen met anderen die niet tot hun eigen sociale of culturele groep behoren, bestrijden ze volgens hem de fragmentatie in de samenleving, wat hij ziet als het grootste maatschappelijk probleem vandaag.

Levensstijlpolitiek

Een vijfde strategie bestaat uit praktijken van een deel van de RLS'en in ons onderzoek die we levensstijlpolitiek kunnen noemen. Die term verwijst naar het fenomeen waarbij mensen als antwoord op grote maatschappelijke vraagstukken aanpassingen gaan doen in hun eigen levensstijl. In sommige gevallen gaat het om mensen die hun gedrag aanpassen om zo een directe (zij het vaak individuele) bijdrage te leveren aan het oplossen van een maatschappelijk probleem. Denk dan bijvoorbeeld aan mensen die ervoor kiezen om geen auto meer te gebruiken uit ecologische overwegingen. In RLS'en gaat het echter niet om individuele maar collectieve vormen van levensstijlpolitiek. Een aantal organisaties, initiatieven en netwerken in ons onderzoek past collectief hun keuzes aan om zo invloed te hebben op maatschappelijke kwesties.

Jezuïetenhuis Frans Martens voerde vergaande renovaties uit aan hun gemeenschapshuis met het oog op de duurzaamheid van het gebouw. Zij zien de klimaatcrisis als een verstoorde relatie met de natuur. Die is in hun levensbeschouwelijk perspectief de schepping van God waarover de mens als beheerder is aangesteld. Klimaatschade die door de mens is aangericht is volgens hen in dat opzicht dus een falen in die rol als beheerder. Actie ondernemen om dit te herstellen noemen ze "verzoening met de schepping, met God". Die verzoening bestaat in dit geval dus uit aanpassingen in hun eigen levensstijl.

Prefiguratie

Die indirecte manieren om via collectieve levensstijlkeuzes maatschappelijke verandering na te streven heeft raakpunten met wat prefiguratieve politiek genoemd wordt, een zesde strategie die we bij RLS'en zien. Prefiguratie is een term met religieuze wortels maar wordt

in de context van politiek burgerschap vooral in verband gebracht met (radicaal-)linkse en anarchistische bewegingen die de structurele veranderingen die ze beogen in hun politieke praktijken zelf op onvolmaakte wijze en op kleine schaal te belichamen. Dat gaat dan bijvoorbeeld om groepen activisten die een radicaal democratische en egalitaire samenleving nastreven en zelf in hun groep aan participatieve besluitvorming doen en alternatieve vormen van omgaan met bezit praktiseren. Het ideaal waar zij voor opkomen is zo al zichtbaar in wat ze hier en nu doen.

Bij onder meer Samen voor Wonen verwijzen deelnemers naar de bevrijdingstheologie, die “daar een benaming aan gegeven heeft, aan die combinatie [van geloof en rechtvaardigheid]”. Een van de centrale ideeën in de bevrijdingstheologie is dat het beeld dat Jezus schetst van het Rijk Gods niet enkel met het hiernamaals te maken heeft, maar ook hier en nu moet gerealiseerd worden – de ultieme bevrijding in het hiernamaals is voor hen intrinsiek verbonden met het streven naar bevrijding van onrecht en onderdrukking hier en nu. De RLS streeft naar een volledig rechtvaardige samenleving, zoals beschreven in de Bijbelse visie van het Rijk Gods. In dat streven zelf vinden ze echter dat ze al een voorafspiegeling moeten zijn van dat ideaalbeeld.

Kennisproductie

In een zevende strategie probeert een (beperkt) aantal RLS'en in ons onderzoek invloed te hebben op maatschappelijke structuren door bij te dragen aan de kennisproductie over de onderwerpen waarrond ze werken. Ze willen wegen op publieke debatten en besluitvorming in organisaties, instellingen en politieke structuren door mensen meer begrip bij te brengen over de problematieken en hen meer inzicht te geven in mogelijke manieren om die aan te pakken. Ze proberen zo vaak de expertise die ze met hun eigen dienstverlening opbouwen te laten gelden op grotere schaal.

Jezuïetenhuis Frans Martens richtte een leerstoel op die het denken over allerlei vormen van detentie moet stimuleren en is betrokken bij de oprichten van een platform waarbij studenten thesisonderwerpen kunnen opnemen die door non-profitorganisaties zijn aangevraagd. Volgens hen heeft solidariteit in de traditie van de Jezuïeten steeds een intellectuele dimensie gehad. Reflectie op maatschappelijke problemen vanuit christelijk theologisch perspectief is in hun ogen nodig voor zowel de christelijke theologie als de bredere samenleving. Hun activiteiten aan de universiteit passen in die visie. Ze proberen met hun leerstoel en thesisplatform de kennis over specifieke maatschappelijke problemen te vergroten en ook kritisch denken over maatschappelijke structuren te stimuleren.

Volgens een lid gaat “binnen onze samenleving in die zin religie een hele belangrijke rol spelen omdat dat plotseling een blik op de zaak kan verruimen en nieuwe perspectieven bieden.” Eén zo’n kritisch perspectief is dat zij vinden dat de samenleving problematisch omgaat met “zorgmensen, probleem mensen (...) in de plaats van daarmee bezig te zijn en hen terug ook plaats te geven in de samenleving, nee, we gaan ze juist uit terugtrekken, uit verwijderen, in gespecialiseerde centra brengen, maar vaak zien we dat die mensen daar blijven, dat dat soort van vergeten wordt en dat vinden we belangrijk om onder de aandacht te brengen.” De leerstoel bereikt volgens hen daarmee een “ruimer publiek en soms hoop ik ook andersdenkenden, mensen die dan op basis van een meer wetenschappelijke benadering [denken].”

Sociale verandering en het transcendente

In een achtste en laatste strategie beogen RLS'en sociale verandering via praktijken die gericht zijn op iets transcendent, iets dat natuurlijke fenomenen overstijgt. Ze doen dat meestal vanuit een geloof in de almacht van God: als God almachtig is en de mens niets kan teweegbrengen zonder dat God het wil, kan sociale verandering volgens hen ook enkel van God komen. Daarom beschrijven ze gebed als een strategie van politiek burgerschap: ze proberen een rol te spelen in hoe de samenleving vorm krijgt door zich tot God te richten.

De voorganger van evangelische kerk De Ark beschrijft bijvoorbeeld een ideaalbeeld van een samenleving waar zorgzaamheid centraal staat en mensen aandacht hebben voor elkaars noden, “vanuit het bewustzijn dat we allemaal mensen zijn waarbij iemand boven ons, die ons gemaakt heeft, ons wil leren om te delen, en ons wijst op het feit dat je zelf ook afhankelijk bent.” Daarvoor hanteert hij de strategie die we hierboven ‘gemeenschapsvorming rond normen en waarden’ noemden. Hij probeert een kerkgemeenschap op te bouwen waar die zorgzaamheid voor elkaar maar ook voor buitenstaanders centraal staat. Daarbij heeft hij extra aandacht voor de meest kwetsbaren: “de kerk van Christus wordt vergeleken met zijn lichaam en het zwakste van het lichaam moet het belangrijkste zijn (verwijst naar een Bijbel passage). Daar wordt heel duidelijk op gewezen en het moet meer geëerd worden als het sterkste.” Hij brengt daarom mensen met elkaar in contact die elkaar kunnen opvangen, organiseert gemeenschapsactiviteiten en ontmoetingsmomenten na de misviering. Maar naast al die inspanningen om een gemeenschap op te bouwen vindt hij dat het ook belangrijk is te “hopen en bidden dat het zal lukken.”

Conclusie: politiek burgerschap en levensbeschouwing

De verschillende strategieën die RLS'en in ons onderzoek gebruiken om een rol te spelen in hoe de samenleving vorm krijgt, illustreren de complexiteit van de verhouding tussen levensbeschouwing en politiek burgerschap. De voorbeelden die we aanhaalden tonen dat deelnemers vaak (maar niet altijd) verschillende taalregisters door elkaar gebruiken: soms spreken ze in termen die te maken hebben met bijvoorbeeld maatschappelijke verandering en rechtvaardigheid, op andere momenten beschrijven ze dezelfde praktijken in termen die te maken hebben met levensbeschouwelijke overtuigingen en praktijken.

De katholieke Sint-Franciscusbeweging staat bijvoorbeeld bekend voor kleinschalige, kortdurende projecten. Ze doen dat bewust om steeds op veranderende noden te kunnen inspelen. Wanneer de vrijwilligers die omschrijven, spreken ze het ene moment over het belang van middenveldorganisaties in het detecteren en aanpakken van maatschappelijke problematieken, de andere keer in termen van christelijke caritas en het realiseren van het 'Rijk Gods' door vriendschap met mensen in armoede. Ze gebruiken dus twee referentiekaders door elkaar om over dezelfde praktijk te spreken.

Dit toont een realiteit die het denken over de rol van levensbeschouwing in politiek burgerschap in vraag stelt. De grenzen tussen politiek burgerschap en levensbeschouwing zijn vaak flou en worden continu uitgedaagd. Voor een deel van onze deelnemers zijn praktijken en opvattingen die we hier met politiek burgerschap in verband brengen ook levensbeschouwelijke praktijken en opvattingen. Sommige burgerschapspraktijken en -ideeën die meestal niet met levensbeschouwing in verband gebracht worden krijgen bij deelnemers zo een levensbeschouwelijke lading, zoals wanneer Sint-Christina hun activisme voor een culturele shift in de omgang met mensen met psychiatrische problematieken ziet als een vertaling van christelijke naastenliefde. Ze omschrijven cultureel activisme, iets wat meestal niet per se met levensbeschouwing in verband gebracht wordt, dus als een praktijk die levensbeschouwelijk onderbouwd is. Omgekeerd krijgen ook levensbeschouwelijke praktijken en ideeën die meestal niet met politiek in verband gebracht worden een politieke lading, zoals de voorganger van De Ark die gebed als een strategie van burgerschap voorstelt. Dat is iets dat weinigen politiek zullen noemen, maar in de ogen van deze deelnemer is het één van de manieren waarop hij probeert maatschappelijke problemen aan te pakken.

De praktijken die we hier politiek burgerschap noemen, kunnen we zo tegelijk politiek en **levensbeschouwelijk burgerschap** noemen: voor deze deelnemers overlappen aspecten van de relatie tussen henzelf als individu en de politieke gemeenschap waar ze lid van zijn met aspecten van hun levensbeschouwing. Net zoals stemmen opgaan om aandacht te hebben voor bijvoorbeeld de culturele, gender- of ecologische dimensies van burgerschap, wijzen deze deelnemers zo op een dimensie die levensbeschouwelijk is. In onze voorbeelden zien we dat die dimensie bestaat uit hoe mensen zin vinden in samenleven, hoe deelnemen aan die samenleving kadert binnen hun bredere visie op ethiek en welke plaats levensbeschouwelijke overtuigingen en praktijken kunnen innemen in die samenleving.

Net in die verwevenheid van levensbeschouwing en politiek burgerschap zitten een aantal **spanningen**. Sommige van de voorbeelden die we vermeldden kunnen buitenstaanders soms als moeilijk te begrijpen of zelfs ronduit choquerend ervaren. Wanneer deelnemers bijvoorbeeld vinden dat de samenleving er beter zou uitzien als die beantwoordt aan een aantal waarden en normen uit hun levensbeschouwelijke traditie en actie ondernemen om dat ideaal te realiseren, kunnen mensen met andere achtergronden dat mogelijk ervaren als een poging om hun levensbeschouwing op te dringen aan anderen. Ook over de efficiëntie en effectiviteit van sommige strategieën die we vermeldden kunnen vragen gesteld worden. Het is bijvoorbeeld niet altijd duidelijk hoe gemeenschapsvorming rond bepaalde waarden en normen een antwoord op maatschappelijke problemen moet bieden voor de samenleving als geheel. Soms zijn wat de RLS'en als maatschappelijke problemen zien in de ogen van een groot deel van de samenleving waarschijnlijk ook zelfs geen maatschappelijk probleem. Wanneer RLS'en bijvoorbeeld specifieke levensbeschouwelijke noden op de kaart willen zetten, zullen buitenstaanders die misschien niet zien als legitieme noden waarin de samenleving moet voorzien. In de overlap tussen levensbeschouwing en politiek burgerschap liggen zo een aantal mogelijke bronnen van conflict tussen RLS'en en organisaties, instellingen of medeburgers die hun levensbeschouwelijk perspectief niet delen.

Tegelijk zien we dat de RLS'en soms in die domeinen waar conflict op de loer ligt ook maatschappelijke structuren in vraag stellen die vaak als vanzelfsprekend worden aangenomen. Ze dragen alternatieve maatschappijvisies aan, die een nieuwe wind door debatten over de organisatie van de samenleving kunnen doen waaien. Welke stemmen in die debatten wenselijk zijn en onder welke voorwaarden is een discussie die ons hier te ver zou leiden. Het overzicht dat we hier gaven toont de verschillende manieren waarop RLS'en

in de praktijk proberen om wat zij als maatschappelijke noden en problemen zien aan te pakken. Zo maken de facto deel uit van de processen die vormgeven aan de samenleving waarin ze actief zijn.

Over de auteurs

- **Dries Ver Elst** studeerde in 2021 af in de onderzoeksmaster Religiewetenschappen aan KU Leuven. In Soligion bestudeert Dries spanningen en kansen in de interactie tussen welvaartsstaatinstellingen en religieuze en levensbeschouwelijke organisaties vanuit een breder sociologisch en politiek-filosofisch kader. Zijn onderzoek focust op discussies rond burgerschap en solidariteit, waarin hij op basis van empirische dataverzameling nieuwe perspectieven belicht.
- **Stijn Oosterlyncx** is hoogleraar stadssociologie. Hij is lid van het Centre for Research on Environmental and Social Change (CRESC) en van het Antwerp Urban Studies Institute aan de UAntwerpen. Hij is wetenschappelijk directeur van het Hannah Arendt Instituut voor Diversiteit, Stedelijkheid en Burgerschap.
- **Patrick Loobuyck** is als gewoon hoogleraar levensbeschouwing en filosofie verbonden aan het Centrum Pieter Gillis van de Universiteit Antwerpen en is gastprofessor politieke filosofie aan de vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap van de Universiteit Gent.
- **Mieke Schrooten** is onderzoekster bij het Onderzoekscentrum Sociaal Werk van Odisee hogeschool en CRESC, het Centre for Research on Environmental and Social Change (UAntwerpen). Ze is professor in de masteropleiding Sociaal Werk van Universiteit Antwerpen.

Gerelateerde publicaties

- **Ver Elst, D.**, et. al. (2024). Sint-Kamillus Bierbeek: case study rapport. University of Antwerp / KU Leuven. www.soligion.be
- **Ver Elst, D.**, et. al. (2024). Senior Support: case study rapport. University of Antwerp. www.soligion.be
- **Ver Elst, D.**, et. al. (2024). Samen voor welke rechtvaardigheid? Rechtvaardigheidsopvattingen binnen Vlaamse levensbeschouwelijk geïnspireerde solidariteitsinitiatieven. University of Antwerp. www.soligion.be
- **Ver Elst, D.**, Oosterlyncx, S. (2024). Hoe kijken religieus en levensbeschouwelijk geïnspireerde organisaties naar solidariteit? In E. Van Wymeersch & B. De Munck (eds), *God in de Welvaartsstaat: religieus en levensbeschouwelijk geïnspireerde solidariteit in Vlaanderen* (pp.59-77). Acco.

Over Soligion

Dit case studie rapport is onderdeel van het Soligion-onderzoeksproject, een samenwerking tussen de Universiteit Antwerpen, KU Leuven en Universiteit Gent in partnerschap met een aantal stadsbesturen, middenveldorganisaties en overheidsinstellingen, gefinancierd door het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek (FWO).

Het Soligion-project bestudeert vier jaar lang het religieus en levensbeschouwelijk geïnspireerde solidariteitsveld in Vlaanderen: welke solidariteitspraktijken organiseren levensbeschouwelijk geïnspireerde initiatieven? Wat is de relatie van deze initiatieven met lokale overheden, publieke instellingen zoals het OCMW en andere middenveldorganisaties? Is een complementaire samenwerking mogelijk, en zo ja, onder welke voorwaarden? Wanneer blijken de verschillen in aanpak en visie toch onoverbrugbaar?

Op basis van het werk van vier doctoraal onderzoekers en in samenwerking met de bovenvermelde partners, maakten twee valorisatiecoördinatoren verschillende instrumenten die een complementaire werking tussen religieus en niet-religieus geïnspireerde welzijnsactoren moet stimuleren: een e-Course over religieus geïnspireerde solidariteitsinitiatieven in Vlaanderen, een handboek, en talrijke rapporten, waaronder het deze. Meer informatie en publicaties vind je op www.soligion.be.

 SOLIGION